

τελευταίων. Ούτε στη μία πλευρά του κόσμου ούτε και στην άλλη παίρνεται για πρότυπο κι οδηγός όποιος έχει μιλήσει υποτιμητικά για τις ιδεολογικές συγκρούσεις, οι οποίες σφράγισαν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες και για τις οποίες πέθαναν εκατομμύρια άνθρωποι.

Ο Κόντ θα ήθελε μία πνευματική εξουσία ασκούμενη από έρμηνευτές της κοινωνικής οργάνωσης, οι οποίοι παράλληλα θα μείωναν την ήθικη σημασία της κοσμικής ιεραρχίας. Τέτοιου τύπου πνευματική εξουσία δεν υπήρξε και δεν υπάρχει. Είναι πολύ πιθανό ότι οι άνθρωποι προτιμούν πάντοτε αυτό που τους χωρίζει από αυτό που τους ενώνει. Είναι πολύ πιθανό ότι κάθε κοινωνία είναι υποχρεωμένη να έμμένει σ' αυτό που τη διαφοροποιεί και όχι σ' ό,τι έχει κοινό με όλες τις κοινωνίες. Είναι επίσης πολύ πιθανό να μην έχουν ακόμη πεισθεί όλες οι ανθρώπινες κοινωνίες για τις αρετές που ο Κόντ αναγνώριζε στη βιομηχανική κοινωνία.

Ο Κόντ πίστευε πράγματι ότι η επιστημονική οργάνωση της βιομηχανικής κοινωνίας θα έδινε τελικά στον καθένα μια θέση ανάλογη με τις ικανότητές του και θα πραγμάτωνε έτσι την κοινωνική δικαιοσύνη. Ως προς την άποψη αυτή η αισιοδοξία ήταν μεγάλη. Στο παρελθόν την πρώτη θέση την έδινε στους ανθρώπους η ηλικία ή η καταγωγή, από τότε όμως, μέσα στην κοινωνία της εργασίας, η θέση του καθενός καθορίζεται όλο και πιο πολύ από τα προσωπικά του προσόντα.

Ένας Άγγλος κοινωνιολόγος, ο Michael Young, αφιέρωσε ένα σατιρικό βιβλίο σε ένα καθεστώς που το αποκαλεί αξιοκρατία (méritocratie) και που ουσιαστικά συμπίπτει με την ιδέα που με προκαταβολικό ενθουσιασμό είχε σχηματίσει ο Αύγουστος Κόντ για το πώς θα ήταν η τάξη πραγμάτων της βιομηχανικής κοινωνίας.¹⁷ Ο συγγραφέας αυτός δεν αναφέρει τον Αύγουστο Κόντ, και τούτος πάλι δεν θα αναγνώριζε τις ελπίδες του στις περιγραφές του Young. Πράγματι, ο Michael Young δείχνει με πνευματώδη τρόπο ότι, αν ο καθένας κατέχει θέση ανάλογη με τις ικανότητές του, τότε όσοι βρίσκονται στις κατώτερες θέσεις όδη-

γούνται στην άπελπισία, γιατί δεν μπορούν πια να κατηγορήσουν τη μοίρα ή την αδικία. "Αν όλοι οι άνθρωποι είναι πεπεισμένοι ότι η κοινωνία είναι δίκαιη, τότε αυτή γίνεται, κατά κάποιον τρόπο και για κάποιους, ανυπόφορη —εκτός αν οι άνθρωποι πεισθούν ταυτόχρονα, χάρη στη διδασκαλία του Κόντ, ότι η ιεραρχία των πνευματικών ιδιοτήτων δεν είναι τίποτε πλάι στη μόνη ιεραρχία που μετρά, την ιεραρχία των χαρισμάτων και της καρδιάς. Δεν είναι όμως εύκολο να πεισθεί η ανθρωπότητα πώς η κοσμική τάξη πραγμάτων έχει παρακατιανή μόνο σημασία.

3. Η κοινωνιολογία ως επιστήμη της ανθρωπότητας.

Την αντίληψή του για τη νέα κοινωνία (αντίληψη που ονομάζεται «κοινωνιολογία») ο Κόντ την εξέθεσε στους τρεις τελευταίους τόμους των *Μαθημάτων θετικής φιλοσοφίας* και ιδιαίτερα στον τέταρτο τόμο.

Ο Κόντ επικαλείται τρεις συγγραφείς που ο ίδιος παρουσιάζει ως εμπνευστές και προδρόμους του, τους Μοντεσκιέ, Condorcet και Bossuet, χωρίς να συμπεριλάβουμε τον Άριστοτέλη, για τον οποίο θα μιλήσω παρακάτω. Τα τρία αυτά ονόματα μ'α εισάγουν σε όρισμένα από τα θεμελιώδη θέματα της κοινωνιολογικής του σκέψης.

Ο Κόντ αποδίδει στον Μοντεσκιέ την εξέχουσα τιμή ότι τόνισε την αίτιοκρατία των ιστορικών και κοινωνικών φαινομένων. Μ'α παρουσιάζει μία απλουστευμένη έρμηνεία του *Πνεύματος των Νόμων*, του οποίου η κεντρική ιδέα εκφράζεται, όπως πιστεύει, στην περίφημη διατύπωση του πρώτου βιβλίου: «Οι νόμοι είναι οι αναγκαίες σχέσεις που απορρέουν από τη φύση των πραγμάτων». Ο Κόντ διαβάζει στη διατύπωση αυτή την αρχή (principe) της αίτιοκρατίας, που εκφράζεται ταυτόχρονα τόσο στην ποικιλομορφία των κοινωνικών φαινομένων όσο και στο γίνεσθαι των κοινωνιών.

Αντίθετα από τον Μοντεσκιέ λείπει η ιδέα της προόδου και γι' αυτό και δεν μπορεί να θεωρηθεί θεμελιωτής της κοινωνιολο-

γίας. 'Ο Κόντ την ανακαλύπτει στον Condorcet, στο περίφημο *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain* [Σκιαγράφηση ενός ιστορικού πίνακα των προόδων του ανθρώπινου πνεύματος],¹⁸ όπου ο συγγραφέας ισχυρίζεται ότι ανακαλύπτει στο παρελθόν κάμποσες φάσεις μέσα από τις οποίες πέρασε το ανθρώπινο πνεύμα. Οι φάσεις είναι αριθμητικά καθορισμένες και ή σειρά διαδοχής τους αναγκαία. 'Ο Κόντ ένστερνίζεται την ιδέα του Condorcet, ότι ή πρόοδος του ανθρώπινου πνεύματος είναι το θεμέλιο τής εξέλιξης των ανθρώπινων κοινωνιών.

Αν συνδυάσουμε το θέμα του Μοντεσκιέ, δηλαδή την αιτιοκρατία, και το θέμα του Condorcet, δηλαδή τὰ αναγκαία (και με αναπόδραστη σειρά διατεταγμένα) στάδια τής προόδου του ανθρώπινου πνεύματος, τότε έχουμε την κεντρική αντίληψη του Κόντ: τὰ κοινωνικά φαινόμενα υπόκεινται σε αυστηρή αιτιοκρατία, ή οποία παρουσιάζεται με τή μορφή μιᾶς αναπόφευκτης πορείας των ανθρώπινων κοινωνιών, κατευθυνόμενης από τις προόδους του ανθρώπινου πνεύματος.

'Ο τέτοιος στοχασμός πάνω στο ιστορικό γίνεσθαι καταλήγει στη σύλληψη μιᾶς ιστορίας του ανθρώπινου πνεύματος και των ανθρώπινων κοινωνιών ολοκληρωτικά ένοποιημένης και πορευομένης προς μία τελική κατάσταση. 'Η σύλληψη αυτή μοιάζει πάρα πολύ με τήν αντίληψη του Bossuet για τήν θεία Πρόνοια, αντίληψη που ο Αύγουστος Κόντ χαιρετίζει ως τή σημαντικότερη προσπάθεια πριν από τήν δική του:

«Στόν μεγάλο μας Bossuet ανήκει βέβαια πάντοτε ή τιμή ότι έκανε τήν πρώτη σημαντική προσπάθεια να στοχασθεί το σύνολο του κοινωνικού παρελθόντος από σκοπιὰ άρκετά ύψηλή. Ασφαλώς τὰ μέσα, που διαθέτει ή όποια θεολογική φιλοσοφία για ν' αποκαθιστᾶ ένα κάποιο επιφανειακό δεσμό ανάμεσα στα επιμέρους συμβάντα, όντας εύκολα κι άπατηλά, δέν επιτρέπουν σήμερα, όπου οικοδομείται άμεσα ή άληθινή επιστήμη τής κοινωνικής ανάπτυξης, να επιστρατεύονται εξηγήσεις χαρακτηρισζόμενες αναπόφευκτα από τήν κυριαρχική έπιρροή μιᾶς τέτοιου τύπου φιλοσοφίας. 'Η θυμαστή όμως αυτή σύνθεση (όπου το πνεύμα τής καθολικότητας, άπαράιτητο σε κάθε παρόμοια σύλληψη, καταξιώνεται τόσο έντονα και

μάλιστα διατηρείται ζωντανό, όσο βέβαια το επιτρέπει ή φύση τής χρησιμοποιούμενης μεθόδου) θα παραμείνει για πάντα ένα επιβλητικό πρότυπο, ιδιαίτερα κατάλληλο για να δείχνει καθαρά το γενικό στόχο που πρέπει αδιάλειπτα να θέτει ή διάνοιά μας ως τελικό αποτέλεσμα όλων των ιστορικών μας αναλύσεων, δηλαδή τόν έλλογο συνδυασμό τής θεμελιώδους σειράς των διαφόρων ανθρώπινων γεγονότων με βάση ένα έναίο σχέδιο, πύο πραγματικό και συνάμα πύο έκτεταμένο από εκείνο που συνέλαβε ο Bossuet». (*Μαθήματα θετικής φιλοσοφίας*, τ. IV, σ. 147).

'Η διατύπωση: «έλλογος συνδυασμός τής θεμελιώδους σειράς των διαφόρων ανθρώπινων γεγονότων με βάση ένα έναίο σχέδιο» είναι το κλειδί τής κοινωνιολογικής αντίληψης του Κόντ. 'Ο Κόντ είναι ο κοινωνιολόγος τής ανθρώπινης ένότητας. Στόχος του είναι να αναγάγει τήν άπειρη ποικιλομορφία των ανθρώπινων κοινωνιών στο χώρο και στο χρόνο σε μία θεμελιώδη σειρά (δηλαδή στο γίνεσθαι του ανθρώπινου γένους) και σε ένα έναίο σχέδιο (δηλαδή στο καταστάλαγμα του ανθρώπινου πνεύματος σε κάποια όριστική κατάσταση).

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι εκείνος που θεωρείται ως ο θεμελιωτής τής θετικής επιστήμης μπορεί επίσης να χαρακτηριστεί και ως ο τελευταίος όπαδός τής χριστιανικής αντίληψης για τήν θεία Πρόνοια. Και βλέπουμε, επίσης, με ποιόν τρόπο μπορούμε να περάσουμε από τήν έρμηνεία τής ιστορίας με βάση τήν θεία Πρόνοια στην έρμηνεία της με βάση τους γενικούς νόμους. Είτε πρόκειται για τις προθέσεις τής θείας Πρόνοιας είτε για τους αναγκαίους νόμους του ανθρώπινου γίνεσθαι, ή ιστορία θεωρείται ως αναγκαία και μία. Το σχέδιο είναι ένα και μόνο, έφόσον όρίζεται είτε από το Θεό είτε από τή φύση του ανθρώπου· κι ή εξέλιξη είναι αναγκαία, αδιάφορο αν τους νόμους της τους έχει καθορίσει ή ίδια ή φύση του ανθρώπου και των κοινωνιών ή αν ή θεία Πρόνοια έχει όρίσει τὰ στάδια και τόν στόχο της.

'Η σκέψη του Κόντ, ακόμη και στα *Μαθήματα θετικής φιλοσοφίας*, όπου παρουσιάζεται με τήν πύο επιστημονική της μορφή, περνά άβιαστα από μιὰ όρισμένη αντίληψη για τήν επιστήμη σε μιὰ νέα έκδοχή τής θείας Πρόνοιας.

Τὸ ἓνα καὶ μόνο σχέδιο τῆς ἱστορίας, ὅπως τὴ διανοεῖται ὁ Κόντ, εἶναι ἡ πρόοδος τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ἄν αὐτὸ δίνει ἐνότητα στὸ σύνολο τοῦ κοινωνικοῦ παρελθόντος, αὐτὸ σημαίνει πὼς ὁ ἴδιος τρόπος σκέψης πρέπει νὰ ἐπιβληθεῖ σὲ ὅλα τὰ πεδία.

Ὅπως ξέρουμε, ὁ Αὐγουστος Κόντ διαπιστώνει, ὅτι ἡ θετικὴ μέθοδος σήμερα ἰσχύει στὶς ἐπιστῆμες, καὶ συμπεραίνει, ὅτι ἡ μέθοδος αὐτή, βασισμένη στὴν παρατήρηση, τὸν πειραματισμὸ καὶ τὴ διατύπωση νόμων, ὀφείλει νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ στοὺς τομεῖς, οἱ ὁποῖοι βρίσκονται ἀκόμη σήμερα κάτω ἀπ' τὴ δικαιοδοσία τῆς θεολογίας ἢ τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὅπου οἱ ἐξηγήσεις δίνονται εἴτε μὲ βάση ὑπερβατικὰ ὄντα εἴτε μὲ βάση ἔσχατες οὐσίες ἢ αἰτίες τῶν φαινομένων. Ὑπάρχει ἓνας τρόπος σκέψης, ὁ λεγόμενος θετικὸς, πού ἔχει καθολικὴ ἰσχὺ, τόσο στὴν πολιτικὴ ὅσο καὶ στὴν ἀστρονομία.¹⁹

Ταυτόχρονα, ὁ Κόντ ἐπιμένει σὲ μιὰ ἄλλη πρόταση πού συμπληρώνει τὴν πρώτη, ἂν καὶ φαίνεται νὰ ἀντιφάσκει μ' αὐτήν. Βεβαιώνει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἀληθινὴ ἐνότητα σὲ μιὰ κοινωνία παρὰ μόνο ὅταν τὸ σύνολο τῶν κατευθυντηρίων ἰδεῶν, τίς ὁποῖες ἐγκολπώνονται τὰ διάφορα μέλη τῆς κοινότητος, σχηματίζει ἓνα συνεκτικὸ ὅλο. Ἡ κοινωνία εἶναι χαώδης, ὅταν ἀντιπαράτιθενται μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἀντιφατικῆς μέθοδοι σκέψης καὶ ἰδέες παρμένες ἀπὸ φιλοσοφίες ἀσυμβίβαστες μεταξύ τους.

Ἀπὸ τὴ θέση τούτη θὰ μπορούσαμε, ὅπως φαίνεται, νὰ βγάλουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι ὅσες κοινωνίες τοῦ παρελθόντος δὲν βρίσκονταν σὲ κρίση θ'ἄπρεπε νὰ διαθέτουν ἓνα σύνολο συνεκτικῶν ἰδεῶν πού ἔνωσαν ταυτόχρονα τὰ πνεύματα καὶ τὴν κοινότητα. Ὅμως τὸ συμπέρασμα τοῦτο θὰ ἦταν ἐν μέρει μόνο ὀρθό, γιατί ὁ Αὐγουστος Κόντ ἔδειξε ὅτι οἱ διάφορες ἐπιστῆμες φθάνουν στὸ θετικὸ στάδιο σὲ διαφορετικὸ χρονικὸ σημεῖο μέσα στὴν ἱστορία. Πρῶτες φθάνουν στὸ θετικὸ στάδιο οἱ ἐπιστῆμες πού κατέχουν τὴν πρώτη θέση σὲ μιὰ ταξινομήση τῶν ἐπιστημῶν, ἡ ὁποία ἀντανακλᾷ τὸν ἐκάστοτε βαθμὸ διάδοσης τῆς θετικῆς σκέψης. Σὲ ὅλες λοιπὸν τίς ἐποχὲς ὑπῆρξαν ἐπιστῆμες πού ἦταν ἤδη ἐν μέρει θετι-

κές, ἐνῶ ἄλλοι τομεῖς τῆς γνώσης ἦταν ἀκόμη φετιχιστικοὶ ἢ θεολογικοί. Ἡ συνοχὴ τῆς σκέψης, ὁ τελικὸς στόχος τοῦ Αὐγουστού Κόντ, δὲν πραγματώθηκε ποτὲ στὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας. Ἀπὸ τὴ χαραυγὴ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὀρισμένα στοιχεῖα τῶν ἐπιστημῶν εἶχαν φθάσει στὴ θετικὴ ἐποχὴ, ἐνῶ σὲ ἄλλους τομεῖς ἐξακολουθοῦσε νὰ βασιλεύει τὸ θεολογικὸ πνεῦμα.

Μὲ ἄλλα λόγια, ἓνα ἀπὸ τὰ γνωρίσματα τῆς ἱστορικῆς κίνησης ἦταν ἀκριβῶς ἡ μὴ συνοχὴ τῶν τρόπων σκέψης σὲ κάθε φάση τῆς ἱστορίας. Πρὶν ἀπὸ τὸν θετικισμό, ἀληθινὴ πνευματικὴ συνοχὴ γνώρισε μιὰ μονάχα περίοδος: ὁ φετιχισμὸς, πού εἶναι ὁ ἄμεσος καὶ αὐθόρμητος τρόπος σκέψης τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ συνίσταται στὸ ὅτι ἐμψυχώνονται τὰ πάντα, ζωντανὰ καὶ μὴ, καὶ ἐξομοιώνονται μὲ τὸν ἄνθρωπο ἢ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση ὄντα καὶ πράγματα. Τὸ πνεῦμα θὰ ξαναβρεῖ γνήσια συνοχὴ μόνο στὴν τελικὴ φάση, ὅταν ὁ θετικισμὸς θὰ ἐξαπλωθεῖ στὸ σύνολο τῶν τομέων τοῦ πνεύματος, συμπεριλαμβανομένης τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς. Ὅμως ἀνάμεσα στὸν φετιχισμό καὶ στὸν θετικισμό κανόνας εἶναι ἡ ποικιλία τῶν μεθόδων σκέψης, ποικιλία πού πιθανότατα ἐμποδίζει τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία νὰ σταματήσει.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι στὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας τοῦ ὁ Κόντ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι δὲν μπορούσαν νὰ ὑπάρχουν δύο διαφορετικὲς φιλοσοφίες σὲ μιὰ κοινωνία, ὅμως ἡ ἐξέλιξη τῆς σκέψης τοῦ τὸν ὀδήγησε ἀναπόφευκτα στὴν ἀναγνώριση τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ πολλαπλότητα τῶν φιλοσοφιῶν ὑπῆρξε, ἀδιάλειπτα σχεδόν, κυριαρχικὸ φαινόμενο στὴν πορεία τῆς ἱστορίας. Τελικὰ, ὁ σκοπὸς τοῦ κοινωνικοῦ γίγνεσθαι εἶναι νὰ ὀδηγήσει τὴν ἀνθρώπινη σκέψη στὴ συνοχὴ ἐκείνη, γιὰ τὴν ὁποία προορίζεται καὶ ἡ ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ πραγματωθεῖ παρὰ μὲ δύο τρόπους: ἢ μὲσω τοῦ αὐθόρμητου φετιχισμοῦ ἢ μὲσω τοῦ τελικοῦ θετικισμοῦ. Εἴτε τὸ πνεῦμα ἐξηγεῖ τὰ πάντα, θεωρώντας τα ἐμψυχα, εἴτε ἀποποιεῖται κάθε αἰτιακή, θεολογικὴ ἢ μεταφυσικὴ ἐξήγηση καὶ περιορίζεται στὴν διατύπωση νόμων.

“Αν όμως έτσι έχουν τα πράγματα, τότε γιατί υπάρχει ιστορία; “Αν ή τελική και φυσική κατάσταση τής ανθρώπινης διάνοιας είναι ή θετική φιλοσοφία, γιατί ή ανθρωπότητα χρειάστηκε να περάσει από τόσα διαδοχικά στάδια; Γιατί χρειάστηκε να περιμένει τόσους αιώνες ή τόσες χιλιετίες ώσπου να ξεπροβάλλει ό άνθρωπος εκείνος πού, επιτέλους, είχε συνειδητοποιήσει τό τί θά έπρεπε να είναι τό ανθρώπινο πνεύμα, δηλαδή ό ίδιος ό Κόντ;

“Ο βαθύτερος λόγος είναι ότι ό θετικισμός δέν μπορεί παρά ν’ αποτελεί μιά ύψιμη φιλοσοφία ή, με άλλα λόγια, δέν μπορεί ν’ αποτελέσει μιά φιλοσοφία αυθόρμητη. Και πράγματι, ό θετικισμός σημαίνει πώς ό άνθρωπος αναγνωρίζει τήν έξωτερική ως πρὸς αὐτόν τάξη πραγμάτων, ότι όμολογεῖ τήν ανικανότητά του να τής δώσει μιά τελική εξήγηση και διαπιστώνει ότι πρέπει να περιορισθεῖ στην αποκρυπτογράφησης της. Τό θετικό πνεύμα παρατηρεῖ τὰ φαινόμενα, τὰ αναλύει και ανακαλύπτει τούς νόμους πού διέπουν τις σχέσεις τους. Είναι όμως αδύνατο να ανακαλυφθεῖ άμεσα και γοργά ή έξωτερική αὐτή τάξη από τήν παρατήρηση και τήν ανάλυση. “Ο άνθρωπος πρέπει πρώτα να ζήσει κι έπειτα να φιλοσοφήσει. Αὐστηρὰ μιλώντας, είναι βέβαια δυνατό να εξηγηθοῦν όρισμένα άπλά φαινόμενα με επιστημονικό τρόπο από τήν πρώτη κιόλας φάση τής περιπέτειας τοῦ ανθρώπινου γένους. “Η πτώση ενός σώματος, για παράδειγμα, εξηγήθηκε αυθόρμητα με θετικό τρόπο.²⁰ “Όμως ή θετικιστική φιλοσοφία, όντας φιλοσοφία τής παρατήρησης, τοῦ πειραματισμοῦ, τής ανάλυσης και τής αιτιοκρατίας, δέν μπορούσε να στηριχθεῖ στην αυθεντικά επιστημονική εξήγηση τῶν λίγων αὐτῶν φαινομένων. Στην αρχική φάση τής ιστορίας χρειαζόταν μιά φιλοσοφία διαφορετική από αὐτήν πού υποβάλλει τελικά ή ανακάλυψη τῶν νόμων.

“Η διαφορετική τούτη φιλοσοφία, τήν όποία ό Κόντ αποκαλεῖ στην αρχή θεολογική κι έπειτα φετιχιστική, επέτρεψε στην ανθρωπότητα να ζήσει. “Έδινε στον άνθρωπο παρηγοριά παρουσιάζοντάς του τόν κόσμο κατανοητό και καλωσυνάτο, κατοικημένο από όντα παρόμοια με αὐτόν.

“Η φετιχιστική φιλοσοφία παρέχει στο ανθρώπινο γένος μιά προσωρινή σύνθεση, έγκυρη τόσο από διανοητική άποψη, άφοῦ τοῦ

δίνει τή βεβαιότητα ότι ή έξωτερική φύση είναι κατανοητή, όσο και από ήθική, άφοῦ τοῦ χαρίζει έμπιστοσύνη στις δυνάμεις του και στην ικανότητά του να υπερπηδήσει τὰ εμπόδια.

“Αν όμως ή ιστορία υπόκειται στην αναγκαιότητα, γιατί θά έπρεπε να φθάσει ως τό τέρας; “Ο Αὐγουστος Κόντ άπαντὰ ότι έφθσον όρισμένα φαινόμενα εξηγούνται επιστημονικά και θετικά από τήν αρχή, τό σταμάτημα τής προόδου τοῦ ανθρώπινου πνεύματος είναι κατά βάθος άδιανόητο. “Η αντίφαση μεταξύ τοῦ μερικου θετικισμοῦ και τής φετιχιστικής σύνθεσης τυραννᾶ τήν ανθρωπότητα και δέν αφήνει τό ανθρώπινο πνεύμα να σταματήσει πριν μπορέσει να φθάσει στο τελικό στάδιο τοῦ καθολικοῦ θετικισμοῦ.

Πρέπει έντούτοις να προσθέσουμε ότι, σύμφωνα με τόν Αὐγουστο Κόντ, διάφορα τμήματα τής ανθρωπότητας μπόρεσαν να σταματήσουν σε μιά προσωρινή σύνθεση, στη μιά ή στην άλλη ένδιάμεση φάση. “Ο Αὐγουστος Κόντ μάλιστα διατύπωσε κατά τὰ τέλη τής ζωής του τή σκέψη ότι όρισμένοι πληθυσμοί μποροῦν να κάνουν τό άλμα από τήν αρχική σύνθεση τοῦ φετιχισμοῦ πρὸς τήν τελική σύνθεση τοῦ θετικισμοῦ χωρίς να περάσουν όλα τὰ στάδια τής κοινωνικής δυναμικῆς.

“Η αντίληψη τοῦ Κόντ για τήν ιστορία θέτει και ένα άλλο πρόβλημα: αν ή ιστορία είναι στην οὐσία της ιστορία τής προόδου τοῦ ανθρώπινου πνεύματος, ποιές είναι οι σχέσεις ανάμεσα σε τούτη τήν πρόοδο τῶν γνώσεων και στις άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες;

Στά Μαθήματα θετικής φιλοσοφίας ό Κόντ βεβαιώνει ότι ή ιστορία, παρμένη στο σύνολό της, είναι ουσιαστικά ή εξέλιξη τής ανθρώπινης διάνοιας:

«Τό κύριο μέρος τής εξέλιξης αὐτῆς, τό μέρος πού περισσότερο επέδρασε πάνω στην γενική πρόοδο, συνίσταται χωρίς άμφιβολία στη συνεχή ανάπτυξη τοῦ επιστημονικοῦ πνεύματος, από τις πρωτόγονες εργασίες τοῦ Θαλή και τοῦ Πυθαγόρα μέχρι τις εργασίες τοῦ Lagrange και τοῦ Bichat. Κανένας λοιπόν φωτισμέ-

νος άνθρωπος δὲν πρέπει σήμερα νὰ ἀμφιβάλλει γιὰ τὸ ὅτι, μέσα στὴ μακρὰ αὐτὴ διαδοχὴ προσπαθειῶν καὶ ἀνακαλύψεων, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀκολούθησε πάντοτε πορεία ἐπακριβῶς προσδιορισμένη, πού ἡ σαφὴς προκαταβολικὴ γνώση τῆς ἐπέτρεπε κατὰ κάποιον τρόπο σὲ μιὰ ἐπαρκῶς πληροφορημένη διάνοια νὰ προβλέπει τὶς οὐσιώδεις προόδους πού θὰ πραγματοποιοῦσε κάθε ἐποχὴ, πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὴν λίγο ἢ πολὺ προσεχὴ τους πραγμάτωση, ἀκολουθώντας τὸ καλὸτυχο διάγραμμα, πού ὑποτύπωνε στὶς ἀρχὲς τοῦ περασμένου αἰῶνα ὁ διάσημος Fontenelle». (τ. IV, σ. 195).

Ἡ οὐσιώδης λοιπὸν πλευρὰ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἡ ἀναγκαία πρόοδος τοῦ πνεύματος.²¹ Ὁ Κόντ ἐλάχιστη θέση ἀφήνει στὸ τυχαῖο ἢ στὶς συμπτώσεις. Βεβαιώνει ὅτι οἱ κύριες στιγμὲς τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος θὰ μπορούσαν νὰ προβλεφθοῦν ἀπὸ μιὰ ἀνώτερη διάνοια, γιὰτὶ ἀνταποκρίνονται σὲ μιὰ ἀναγκαιότητα.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρόοδος τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος εἶναι ἡ χαρακτηριστικότερη πλευρὰ τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι δὲν σημαίνει ὅτι ἡ κίνηση τῆς διάνοιας καθορίζει τὸν μετασχηματισμὸ τῶν ἄλλων κοινωνικῶν φαινομένων. Ἐξάλλου ὁ Κόντ δὲν θέτει τὸ πρόβλημα κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Ποτὲ δὲν ἀναρωτιέται γιὰ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν πρόοδο τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας καὶ στοὺς μετασχηματισμοὺς τῆς οἰκονομίας, τοῦ πολέμου καὶ τῆς πολιτικῆς. Ὅμως εἶναι εὐκόλο νὰ ἀντλήσουμε μέσα ἀπὸ τὶς ἀναλύσεις του τὴ λύση τοῦ προβλήματος.

Γιὰ τὸν Αὐγούστο Κόντ δὲν τίθεται οὔτε καὶ τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἀπὸ τὴ διάνοια, ἀκριβῶς ὅπως δὲν τίθεται καὶ τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἀπὸ τὸ πολιτικὸ καθεστῶς στὸν Μοντεσκιέ. Ἡ διαφορὰ τῶν δύο στοχαστῶν ἐγκκεῖται στὸ ὅτι ἡ χαρακτηριστικότερη πλευρὰ γιὰ τὸν πρῶτο εἶναι ἡ κατάσταση τῆς διάνοιας καὶ γιὰ τὸν δεύτερο τὸ πολιτικὸ καθεστῶς. Ὅμως ἡ ἱστορικὴ κίνηση, καὶ στὸν ἕνα καὶ στὸν ἄλλο, ἐπιτελεῖται χάρις στὴ δράση καὶ στὴν ἀντίδραση ἀνάμεσα στοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς συνολικῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας.²²

Στὴν κοινωνικὴ δυναμικὴ (τόσο στὸν 5ο τόμο τῶν *Μαθημά-*

των θετικῆς φιλοσοφίας ὅσο καὶ στὸν 3ο τομὸ τοῦ *Συστήματος θετικῆς πολιτικῆς*) τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἕνα στάδιο στὸ ἄλλο ἔχει ὡς κίνητρο τὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῶν διαφόρων τομέων τῆς κοινωνίας. Ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις, ἡ αἰτία πού προκαλεῖ τὴν ἀποσύνθεση ἐνὸς ὀρισμένου συνόλου καὶ τὴν ἔλευση τοῦ ἐπόμενου σταδίου βρίσκεται στὴν πολιτικὴ, στὴν οἰκονομία ἢ στὴ διάνοια.

Βέβαια ἡ προτεραιότητα τῆς ἐξέλιξης τῆς διάνοιας παραμένει. Πράγματι, τὰ μεγάλια στάδια τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος καθορίζονται ἀπὸ τὸν τρόπο σκέψης· τὸ τελικὸ στάδιο εἶναι τὸ στάδιο τοῦ καθολικοῦ θετικισμοῦ καὶ τὸ ἔσχατο κίνητρο τοῦ γίγνεσθαι εἶναι ἡ ἀκατάπαυστη κριτικὴ, τὴν ὁποία ὁ θετικισμὸς, τόσο ὁ πρῶτος ὅσο καὶ ὁ ὄριμος, ἀσκεῖ πάνω στὶς συνθέσεις τοῦ φετιχισμοῦ, τῆς θεολογίας καὶ τῆς μεταφυσικῆς.

Ἡ διάνοια δείχνει τὴν κατεύθυνση τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας καὶ φανερῶνει τὸ τί θὰ εἶναι ἡ ἀνθησις τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρώπινης φύσης στὸ τελικὸ στάδιο.

Τώρα κατανοοῦμε, πῶς εἶναι δυνατό νὰ θεωρηθεῖ ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία ὡς ἱστορία ἐνὸς ἐνιαίου λαοῦ. Ἄν ἡ ἱστορία ἦταν ἱστορία τῆς θρησκείας, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποθέσουμε μιὰ θρησκεία ἱκανὴ νὰ γίνεῖ οἰκουμενικὴ, προκειμένου νὰ νοήσουμε τὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Ἄν ὅμως ἡ ἱστορία εἶναι ἱστορία τῆς διάνοιας, τότε, γιὰ νὰ εἶναι στὴν ὁλότητά της ἱστορία ἐνὸς ἐνιαίου λαοῦ, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχει ἕνας τρόπος σκέψης πού νὰ ἰσχύει γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πράγμα πού εἶναι σχετικὰ εὐνόητο. Τὰ σημερινὰ μαθηματικά, ὡς ποῦμε, μᾶς φαίνονται ἐγκυρα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ὅλων τῶν φυλῶν. Βέβαια, ἡ πρόταση τούτη δὲν εἶναι ὁλότελα προφανής. Ὁ Spengler βεβαίως ὅτι ὑπῆρξαν τὰ μαθηματικά τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ὑπάρχουν καὶ τὰ μαθηματικά τῶν συγχρόνων. Κι αὐτὸς ὅμως ἔδινε εἰδικὸ νόημα στὴ διατύπωση τούτη. Πίστευε ὅτι ὁ μαθηματικὸς τρόπος σκέψης ἐπηρεαζόταν ἀπὸ τὸ στῦλ πού προσιδίαζε σὲ ἕνα πολιτισμό· δὲν θ' ἀρνιόταν, νομίζω, πῶς τὰ μαθηματικὰ θεωρήματα ἐνέχουν καθολικὴ ἀλήθεια.²³

Ἄν ἡ θετικὴ ἐπιστήμη ἢ φιλοσοφία ἰσχύει γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἂν ταυτόχρονα ἡ ἱστορία εἶναι ἱστορία τῆς διά-

νοιας, τότε γίνεται κατανοητό ότι η ιστορία μπορεί να νοηθεί ως ιστορία ενός ενιαίου λαού.

Αν όμως η ανθρώπινη ιστορία είναι ιστορία ενός ενιαίου λαού, αν οι φάσεις της είναι αναγκαίες και αν υπάρχει αναπόφευκτη πορεία προς ένα δεδομένο σκοπό, γιατί τότε τα διάφορα τμήματα της ανθρωπότητας έχουν ιδιαίτερες και διαφορετικές ιστορίες;

Όπως το πρόβλημα του Μοντεσκιέ είναι να διασώσει την ενότητα, έτσι και το πρόβλημα του Κόντ είναι να διασώσει την πολλαπλότητα. Εάν, κάνοντας ένα διανοητικό πείραμα, τραβήξουμε ως την άκρη του αυτό τον τρόπο σκέψης — ίσως ο ίδιος ο Κόντ να μην προχωρούσε πάντοτε τόσο μακριά —, τότε φαίνεται αίνιγματικό το ότι υπάρχουν ακόμη πολλές ιστορίες, το ότι δηλαδή τα διάφορα τμήματα της ανθρωπότητας δεν έχουν το ίδιο παρελθόν.

Ο Κόντ εξηγεί την ποικιλομορφία απαριθμώντας τρεις συντελεστές της: τη φυλή, το κλίμα και την πολιτική δράση.²⁴ Στο Σύστημα θετικής πολιτικής, ιδιαίτερα, ερμηνεύει την ποικιλία των ανθρώπινων φυλών δεχόμενος την κυριαρχία όρισμένης προδιάθεσης στην καθεμιά τους. Η μαύρη φυλή, κατά την άποψή του, χαρακτηρίζεται προπάντων από τη ραπή προς τις έκδηλώσεις του θυμικού (πράγμα που άλλωστε στο τέλος της σταδιοδρομίας του του φαινόταν ήθικη ανωτερότητα). Τα διάφορα τμήματα της ανθρωπότητας δεν εξελίχθηκαν λοιπόν ομοiotροπα, γιατί δεν είχαν εξαρχής τα ίδια χαρίσματα. Είναι προφανές, όμως, ότι οι διαφορές αυτές αναπτύσσονται με πλαίσιο μια κοινή φύση.

Όσο για το κλίμα, σημαίνει το σύνολο των φυσικών συνθηκών, μέσα στις οποίες βρίσκεται κάθε τμήμα της ανθρωπότητας. Κάθε κοινωνία χρειάστηκε να υπερπηδήσει εμπόδια λιγότερο ή περισσότερο σημαντικά και είχε να κάνει με λιγότερο ή περισσότερο ευνοϊκές γεωγραφικές συνθήκες, οι οποίες μίας επιτρέπουν να εξηγήσουμε ως ένα σημείο γιατί η εξέλιξη πήρε διαφορετικό δρόμο κάθε φορά.²⁵

Αν τώρα στραφούμε στο ρόλο της πολιτικής δράσης, θα συναντήσουμε και πάλι την πίστη του Κόντ στην Πρόνοια. Πράγμα-

τι, ένας κύριος σκοπός του είναι να απαλλάξει τους πολιτικούς άνδρες και τους κοινωνικούς μεταρρυθμιστές από την αυταπάτη ότι ένα άτομο, όσο μεγάλο και αν είναι, μπορεί να τροποποιήσει ουσιαστικά την αναγκαία πορεία της ιστορίας. Αναγνωρίζει ότι από τις περιστάσεις, τις συμπτώσεις ή τους μεγάλους άνδρες εξαρτάται το αν η αναγκαία εξέλιξη θα συντελεσθεί περισσότερο ή λιγότερο γρήγορα και αν το αναπόφευκτο όπωσδήποτε αποτέλεσμα θα στοιχίσει περισσότερο ή λιγότερο. Αν δούμε όμως την περίπτωση του Ναπολέοντα π.χ., δεν θα δυσκολευθούμε να διαπιστώσουμε τα όρια της δυνατής επενέργειας των μεγάλων ανδρών.

Κατά τον Κόντ ο Ναπολέων δεν είχε καταλάβει το πνεύμα του καιρού του ή ακόμη, όπως θα λέγαμε σήμερα, το νόημα της ιστορίας, το ίδιο όπως και ο αυτοκράτορας Ίουλιανός ή ο Φίλιππος Β΄ της Ισπανίας. Έκανε μία μάταιη προσπάθεια παλινόρθωσης του στρατιωτικού καθεστώτος. Έριξε την Γαλλία στην κατάντηση της Ευρώπης, πολλαπλασίασε τις συγκρούσεις, ξεσήκωσε τους ευρωπαϊκούς λαούς εναντίον της γαλλικής Επανάστασης και, τελικά, τίποτε δεν βγήκε απ' αυτό το παροδικό λοξοδρόμημα. Ο ήγεμόνας που διαπραττει το σφάλμα να απατηθεί σχετικά με τη φύση της εποχής του τελικά δεν αφήνει πίσω του ίχνη, όσο μεγάλος κι αν είναι.²⁶

Η θεωρία αυτή, που τονίζει την ανικανότητα των ατόμων να αλλάξουν την πορεία των γεγονότων, οδηγεί σε μια κριτική των κοινωνικών μεταρρυθμιστών, των ουτοπιστών ή των επαναστατών, όλων όσων πιστεύουν ότι μπορούν να ανατρέψουν την πορεία της ιστορίας είτε καταστρώνοντας το σχέδιο μιάς νέας κοινωνίας είτε κάνοντας χρήση βίας.

Είναι αλήθεια ότι η μοιραία εξέλιξη επιδέχεται όλο και μεγαλύτερη τροποποίηση στο μέτρο που περνάμε από τον κόσμο των φυσικών νόμων στον κόσμο των ιστορικών νόμων. Χάρη στην κοινωνιολογία, που αποκαλύπτει τη θεμελιώδη τάξη της ανθρώπινης ιστορίας, η ανθρωπότητα ίσως μπορέσει να βραχύνει τις προθεσμίες και να περιορίσει το κόστος της έλευσης του θετικού. Όμως ο Κόντ, προβάλλοντας τη θεωρία για την αναπόφευκτη πορεία της ιστορίας, αντιτίθεται ταυτόχρονα τόσο στις

αυταπάτες τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ὅσο καὶ στίς οὐτοπίες τῶν μεταρρυθμιστῶν. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ τὸ παρακάτω κείμενο:

«Μὲ λίγα λόγια, ὅπως δείχνω καὶ στὸ κείμενό μου τοῦ 1822, ἡ πορεία τοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἀποτελεῖ, γιὰ νὰ ἀκριβολογήσουμε, μιὰν εὐθεία γραμμὴ, παρὰ (τὸ ἴδιο ὅπως καὶ στὴν μετακίνηση μὲ ζῶο) μιὰ σειρὰ ἄνισων καὶ μεταβλητῶν ταλαντώσεων γύρω ἀπὸ μιὰ μέση κίνηση, ἡ ὁποία τείνει ἀδιάκοπα νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ τῆς ὁποίας ἡ ἀκριβὴς γνώση μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ρυθμίζουμε ἐκ τῶν προτέρων τὴ φυσικὴ ροπὴ, περιορίζοντας τοῦτες τὶς ταλαντώσεις καὶ τὶς ἀντίστοιχες, λίγο-πολύ ἐπιβλαβεῖς, τυφλὲς κινήσεις. Θὰ ὑπερβάλλαμε ὅμως τὶς ἀληθινὲς δυνατότητες μᾶς τέτοιας τέχνης, ὅσο ὀρθολογικὰ κι ἂν ἀσκεῖται καὶ ὅσο κι ἂν ἐφαρμόζεται στὴν προσήκουσα ἔκταση, ἂν τῆς ἀποδίδαμε τὴν ιδιότητα νὰ παρεμποδίζει σὲ ὅλες τὶς περιστάσεις τὶς βίαιες ἐπαναστάσεις, οἱ ὁποῖες γεννιοῦνται στίς στενωποὺς τῆς αὐθόρμητης πορείας τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης. Στὸν κοινωνικὸ ὄργανισμό, ἐξαιτίας τῆς περιπλοκότερης φύσης του, οἱ ἀρρώστιες καὶ οἱ κρίσεις εἶναι πιὸ ἀναπότρεπτες ἀκόμη ἀπ' ὅσο εἶναι ἀπὸ πολλὲς πλευρὲς στὸν ἀτομικὸ ὄργανισμό. Ἀλλά, παρόλο ποὺ ἡ πραγματικὴ ἐπιστῆμη εἶναι ἀναγκασμένη νὰ ἀναγνωρίσῃ οὐσιαστικὰ τὴ στιγμιαία τῆς ἀδυναμίας μπροστὰ σὲ βαθιὲς ἀναταραχὲς ἢ σὲ ἀσυγκράτητους παρασυρμούς, μπορεῖ ἀκόμη νὰ συμβάλῃ στὴν καταπράυνση καὶ προπάντων στὴ συντόμηση τῶν κρίσεων, ἐκτιμώντας μὲ ἀκρίβεια τὸν βασικὸ χαρακτήρα τους καὶ προβλέποντας ἔλλογα τὴν τελικὴ τους κατάληξη, χωρὶς ποτὲ νὰ ἀρνεῖται μιὰ συνετὴ παρέμβαση, ἐκτὸς ἂν διαπιστωθεῖ ξεκάθαρα ὅτι μιὰ τέτοια παρέμβαση εἶναι ἀδύνατη. Καὶ στὴν περίπτωσή αὐτῆ, ὅπως καὶ σ' ἄλλες (σ' αὐτὴ μάλιστα περισσότερο), δὲν πρόκειται γιὰ ἔλεγχον τῶν φαινομένων ἀλλὰ γιὰ ἀπλὴ τροποποίηση τῆς αὐθόρμητης ἐξέλιξής τους, πράγμα ποὺ ἀπαιτεῖ ὅπως δὴποτε τὴν προκαταβολικὴ γνώση τῶν πραγματικῶν νόμων». (*Μαθήματα θετικῆς φιλοσοφίας*, τ. IV, σ. 213-214).

Ἡ νέα κοινωνικὴ ἐπιστῆμη, ποὺ προτείνει ὁ Αὐγουστος Κόντ, εἶναι ἡ μελέτη τῶν νόμων τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης. Ἐδράζεται στὴν παρατήρηση καὶ στὴ σύγκριση, σὲ μεθόδους δηλαδὴ ἀνάλογες μὲ

αὐτὲς ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ ἄλλες ἐπιστῆμες, ἰδιαίτερα τὴ βιολογία· ὅμως οἱ μέθοδοι αὐτὲς πλαισιώνονται κατὰ κάποιον τρόπο ἀπὸ τὶς κατευθυντήριες ιδέες τῆς θετικιστικῆς θεωρίας, ἀπὸ τὴν ἀντίληψή της γιὰ τὴν στατικὴ καὶ τὴν δυναμικὴ, ποὺ κι οἱ δύο τοὺς ἐργάζονται συνθετικά. Τὸ πνεῦμα ὑποτάσσει τὶς ἐπιμέρους παρατηρήσεις στὴν προγενέστερη σύλληψη τοῦ ὅλου, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν κατανόηση τῆς τάξης πραγμάτων μιᾶς δεδομένης κοινωνίας εἴτε γιὰ τὴν κατανόηση τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς ἱστορίας.

Ἡ στατικὴ καὶ ἡ δυναμικὴ εἶναι οἱ δύο κεντρικὲς κατηγορίες τῆς κοινωνιολογίας τοῦ Αὐγουστού Κόντ. Ἡ στατικὴ συνίσταται οὐσιαστικὰ στὴ μελέτη αὐτοῦ ποὺ ἀποκαλεῖ κοινωνικὴ σύμπνοια (*consensus*). Ἡ κοινωνία μοιάζει μὲ ζωντανὸ ὄργανισμό. Ὅπως εἶναι ἀδύνατο νὰ μελετήσουμε τὴ λειτουργία ἐνὸς ὄργανου χωρὶς νὰ τὸ ἐντάξουμε στὸ σύνολο τοῦ ζωντανοῦ ὄντος, τὸ ἴδιο ἀδύνατο εἶναι νὰ μελετήσουμε τὴν πολιτικὴ καὶ τὸ κράτος χωρὶς νὰ τὰ ἐντάξουμε στὸ σύνολο τῆς κοινωνίας, ὅπως παρουσιάζεται σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή. Ἡ κοινωνικὴ στατικὴ ἐμπεριέχει λοιπόν, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, τὴν ἀνατομικὴ ἀνάλυση τῆς δομῆς τῆς κοινωνίας σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή καί, ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὴν ἀνάλυση τοῦ στοιχείου ἢ τῶν στοιχείων ποὺ καθορίζουν τὴ σύμπνοια, μεταβάλλον δηλαδὴ τὸ σύνολο τῶν ἀτόμων ἢ τῶν οἰκογενειῶν σὲ κοινότητα καὶ τὴν πολλαπλότητα τῶν θεσμῶν σὲ ἐνότητα. Ἄν ὅμως ἡ στατικὴ εἶναι ἡ μελέτη τῆς σύμπνοιας, μᾶς ὠθεῖ νὰ ἀναζητήσουμε τὰ οὐσιώδη ὄργανα κάθε κοινωνίας, νὰ προχωρήσουμε δηλαδὴ πέρα ἀπὸ τὴν ποικιλομορφία τῶν ἱστορικῶν κοινωνιῶν μὲ σκοπὸ ν' ἀνακαλύψουμε τὶς θεμελιώδεις ἀρχὲς κάθε κοινωνικῆς τάξης πραγμάτων.

Ἔτσι, ἡ κοινωνικὴ στατικὴ, ποὺ ἀρχίζει ὡς ἀπλὴ θετικὴ ἀνάλυση τῆς ἀνατομίας τῶν διαφόρων κοινωνιῶν καὶ τῶν δεσμῶν ἀμοιβαίας ἀλληλεγγύης ἀνάμεσα στοὺς θεσμοὺς μιᾶς ἰδιαίτερης κοινότητας, στὸν 2ο τόμο τοῦ *Συστήματος θετικῆς πολιτικῆς ἀπολήγει* στὴ μελέτη τῆς θεμελιώδους τάξης πραγμάτων κάθε ἀνθρώπινης κοινότητας.

Στὴν ἀφετηρία της, ἡ δυναμικὴ εἶναι ἀπλῶς ἡ περιγραφή τῶν

διαδοχικῶν σταδίων πού διέτρεξαν οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες. Ξεκινώντας ὅμως ἀπὸ τὸ σύνολο, γνωρίζουμε ὅτι τὸ γίγνεσθαι τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος διέπεται ἀπὸ νόμους. Ἀφοῦ τὸ σύνολο τοῦ παρελθόντος συνιστᾷ μιὰ ἐνότητα, ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ δὲν μοιάζει μὲ τὴν ἱστορία τῶν ἐπαγγελματιῶν ἱστορικῶν, οἱ ὁποῖοι συλλέγουν τὰ γεγονότα ἢ παρατηροῦν τὴν διαδοχὴ τῶν θεσμῶν. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ διερευνᾷ τὰ διαδοχικὰ καὶ ἀναγκαῖα στάδια τοῦ γίγνεσθαι τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν.

Ἡ κοινωνικὴ στατικὴ φωτίζει τὴ θεμελιώδη τάξη κάθε ἀνθρώπινης κοινωνίας, ἐνῶ ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ παρουσιάζει τὶς ἀντιξοότητες, μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες πέρασε ἡ θεμελιώδης αὐτὴ τάξη πρὶν καταλήξει στὸ τέρμα τοῦ θετικισμοῦ.

Ἡ δυναμικὴ ὑπάγεται στὴ στατικὴ. Κατανοοῦμε τί εἶναι ἡ ἱστορία ξεκινώντας ἀπὸ τὴν τάξη πραγμάτων κάθε ἀνθρώπινης κοινωνίας. Στατικὴ καὶ δυναμικὴ ἀντιστοιχοῦν στὶς ἐννοιες τῆς τάξης καὶ τῆς προόδου, οἱ ὁποῖες ἐμφανίζονται στὴν σημαία τοῦ θετικισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς Βραζιλίας:²⁷ «Πρόοδος εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς τάξης».

Ἀρχικά, στατικὴ καὶ δυναμικὴ δὲν εἶναι παρὰ ἡ μελέτη τῆς συνύπαρξης καὶ τῆς διαδοχῆς. Τελικὰ ὅμως γίνονται ἡ μελέτη τῆς θεμελιώδους ἀνθρώπινης καὶ κοινωνικῆς τάξης, τῶν μετασχηματισμῶν καὶ τῆς ἀθησῆς τῆς. Ὅμως τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὰ ἐπιστημονικὴ διατύπωση («στατικὴ καὶ δυναμικὴ») στὴν ἐπιφανειακὰ φιλοσοφικὴ διατύπωση («τάξη καὶ πρόοδος») εἶναι ἀναπόδραστο, ἂν πάρουμε ὑπόψιν δύο ἰδέες τοῦ Κόντ: πρῶτο, τὴν προτεραιότητα τοῦ ὅλου καὶ τῶν νόμων πού διέπουν τὸ σύνολο, καὶ δεύτερο, τὴ συγχώνευση τῆς ἀναγκαίας κίνησης τῆς ἱστορίας μὲ ἓνα εἶδος θείας Πρόνοιας.

4. Ἀνθρώπινη φύση καὶ κοινωνικὴ τάξη πραγμάτων.

Σὲ πρῶτο ἐπίπεδο, ἡ κοινωνικὴ στατικὴ μοιάζει μὲ τὴν ἀνατομία καὶ μελετᾷ πῶς ὀργανώνονται τὰ διάφορα στοιχεῖα τοῦ κοινο-

νικοῦ σώματος. Ἐφόσον ὅμως ἡ κοινωνιολογία ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, ἡ ὁποία, ὅπως λέγεται, ἀποτελεῖ ἓνα ἐνιαῖο λαό, ἡ ἀνατομικὴ αὐτὴ στατικὴ μεταβάλλεται χωρὶς δυσκολία σὲ ἀνάλυση τῆς δομῆς κάθε ἀνθρώπινης κοινωνίας. Ἀφοῦ οὐσιαστικὰ ὑπάρχει μόνο μιὰ ἱστορία, ἡ στατικὴ μελέτη μᾶς ἀποκαλύπτει τὰ δομικὰ χαρακτηριστικὰ κάθε κοινωνίας. Ὁ Αὐγουστος Κόντ ἐκθέτει καθαρὰ τοὺς σκοποὺς τῆς στατικῆς:

«Πρέπει (...), κάνοντας μιὰ προσωρινὴ ἀφαίρεση, νὰ μελετήσουμε καταρχὴν τὴν τάξη τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων σὰ νὰ ἦταν ἀκίνητη. Ἔτσι θὰ συλλάβουμε τοὺς διάφορους θεμελιώδεις νόμους τῆς, πού ἀναγκαστικὰ εἶναι κοινοὶ σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ σὲ ὅλους τοὺς τόπους. Ἡ συστηματικὴ αὐτὴ βάση θὰ μᾶς ἐπιτρέψει στὴ συνέχεια νὰ ἐξηγήσουμε γενικὰ τὴ βαθμιαία ἐξέλιξη, ἡ ὁποία ποτὲ δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ προϊούσα πραγμάτωση ἐνὸς κοινωνικοῦ καθεστώτος ταιριαστοῦ στὴν ἀληθινὴ ἀνθρώπινη φύση, τῆς ὁποίας οἱ οὐσιώδεις καταβολὲς ὑπῆρχαν πάντοτε...

» Ὁ δεῦτερος αὐτὸς τόμος ἔχει σκοπὸ τοῦ νὰ χαρακτηρίσει διαδοχικὰ τὶς διάφορες θεμελιώδεις ὀψεις τῆς πού προσιδιάζουν στὴν τάξη τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων. Σὲ σχέση μὲ τὴν κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς πρέπει πρῶτα-πρῶτα νὰ προσδιορίσουμε, ποῖο εἶναι τὸ φυσιολογικὸ καθεστῶς πού ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀληθινὴ μας φύση, καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἐξηγήσουμε, ποιά ἀναγκαιότητα ἐπιβάλλει νὰ ἀνοίξει ὁ δρόμος γιὰ τὴν ραγδαία του ἔλευση μὲ μιὰ μικρὸ-χρονη σταδιακὴ προπαρασκευή. (Σύστημα θετικῆς πολιτικῆς, τ. II, σ. 3-4).

Τούτῃ ἡ ἀντίληψη τοῦ Κόντ γιὰ τὴ στατικὴ βρίσκει τὴν πλήρη τῆς ἀνάπτυξη στὸ Σύστημα θετικῆς πολιτικῆς. Ὁλόκληρος ὁ δεῦτερος τόμος τοῦ ἔργου εἶναι ἀφιερωμένος στὴν κοινωνικὴ στατικὴ καὶ φέρει τὸν χαρακτηριστικὸ ὑπότιτλο «Ἀφηρημένη πραγματεία πάνω στὴν τάξη τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων». Ἡ δὴ σὰ Μαθήματα θετικῆς φιλοσοφίας ὑπάρχει βέβαια ἡ σκιαγράφηση μιᾶς στατικῆς, ὅμως αὐτὴ περιλαμβάνει μόνο ἓνα κεφάλαιο, ὅπου οἱ ἰδέες μάλιστα πού διαγράφονται.²⁸

Ἡ στατικὴ αὐτὴ μπορεῖ νὰ χωριστεῖ λογικὰ σὲ δύο μέρη, δηλαδὴ τὴν προκαταρκτικὴ μελέτη τῆς δομῆς τῆς ἀνθρώπινης φύ-